

Johanna Hurtig

Ajattelu ilmiöiden lukemisen taitona

Kiinnostus ajatteluun

Olen dekkareiden suurkuluttaja. Jaksan toistuvasti viehättyä erilaisten ym-päristöjen, ihmisten ja tilanteiden kuvauksista. Kiinnostavinta dekkareissa on tutkintoihin liittyvien ajatteluprosessien kuvaus. Suosikkeijani ovat niiden kirjailijoiden teokset, joissa päähenkilön ajattelun kuvaaminen on kir-jojen keskeinen juoni (esim. Edwardson, Indriðason, Vargas). Kootun tie-don ohella ajatteluprosessia leimaavat tarinoissa rikostutkijan persoonalli-sen tietojen käsittelemistapa sekä kyky tiedostaa ja hyödyntää omalle ajat-telulle tyypillisiä piirteitä. Joissakin kirjoissa kuvataan kiinnostavasti myös päähenkilön ja työparin välistä sekä koko työyhteisön yhteistä ajatus- ja jäljitystyötä. Samat kiinnostavat piirteet sisältävät myös tieteellisen tutki-muksen prosessiin, vaikka ajattelua ja varsinkin sen yhteisöllisistä ulottuvuutta harvoin tutkimusraporteissa yhtiä tarkasti kuvataan.

Tarkastelen artikkelissani ajattelua osana henkilökohtaisia tutkimuskel-lisia valmiuksia ja taitoja. Vastaan seuraaviin kysymyksiin: Millaista ajatte-lua yliopisto- ja korkeakoulu-opiskelijalta odotetaan? Miten omaa ajattelua voi harjaannuttaa? Millaiset asiat ovat tutkimuksellisesti ajattelulle hyödy-lisiä? Tarkastelen ajattelua prosessina ja tehtävänä. Pyrin tarjoamaan väli-neitä ilmiöiden lukemisen taitoon (ks. myös Laitinen tässä teoksessa), joka on keskeinen tutkimukselliseen ajatteluun liittyvä valmius. Artikkelini taustalla ovat kokemukseni yliopisto-opettajana ja tutkijana. Näkemyksii-ni ovat vaikuttaneet yhteiskuntatieteille ja sosiaalityön tutkimukselle tyy-

pilliset piirteet ja kysymyksenasettelut, mutta pidän ajattelua koskevia ky-symyksiä ja haasteita yleisinä ja yhteisinä, tieteenalasta riippumattomina. Ajattelun taitoon liitetään usein mystisyyttä. Tämä näkyy esimer-kiksi siinä, että ajattelun taitoa – sen merkityksellisyydestä huolimatta – opetetaan harvoin korkeakouluopiskelijoille erikseen. Opiskelijoiden odotetaan löytävän ja tunnistavan ajatteluun liittyvät odotukset omin päin sekä kehittävän ajattelun taitoa itsenäisesti, ilman ohjeita ja neuvoja. Mutta ellei ole selkeää käsitystä siitä, mitä laatukselliset piirteet ovat, niiden käyttä-minen on vaikeaa. Mielestäni ajattelutaito on korkeakouluopiskelijalle kes-keinen valmius ja siksi sitä on voitava konkretisoida. Opiskelijoilla on oi-keus kuulla, mitä ajatteluun kohdistuvat odotukset ovat ja miten ajattele-misen taitoa voi harjoittaa ja kehittää.

Artikkelini perustuu näkemykseeni, että tutkimusta ruokkiva ajatte-lu on itsenäistä, moniulotteista ja se kykenee tarkkailemaan ja arvioimaan itseään. Keskityn testissäni konkretisoimaan näitä kolmea ulottuvuutta. Aloitan tarkastelemalla ajattelun laatua ja odotuksiin liittyviä kysymyk-siä. Etenen sen jälkeen lähtökohtiin ja ajatteluprosessia ruokkiviin ja yl-läpitäviin elementteihin: kysymiseen, oikeaan asentoon suhteessa tietoon, ajattelun joustavuuteen sekä omaan ajatteluun kohdistuvaan arviointiky-kyyn. Lähestyn ajattelua yleisenä tehtävänä ja prosessina. En sido sitä eri-laisiin tutkimusmenetelmiin tai metodologisiin erityiskysymyksiin, enkä esitele eri tieteenalojen ajattelusta käymää keskustelua tai kokoa sitä kos-kevaa uusinta tutkimusta. Pyrin helpottajuiseen ja havainnolliseen esittä-mistapaan, konkreettisiin vinkeihin ja näyttämiseen, yksinkeräistämisen ja suppeuden uhallakin. Oma käsitykseni on, että tutkimuksellisessa ajat-telun taidossa, ilmiöiden lukutaidossa, tärkeintä on uskallus ajatella.

Ajattelu on yhtiäältä luonnollista – itsestään ja kaiken aikaa tapahtu-vaan automaattista inhimillisistä toimintaa, kuin mielen hengitystä. Ympä-röivän maailman piirteet ja tapahtumat ovat happea, jota hengitämme ja hyödynnämme. Toisaalta opiskelu ja myöhemmin itsenäisen tutkimuspro-sessin toteuttaminen synnyttävät ajatteluun tietoisien kehittämisen, hallin-nan, ohjailun ja laadun arvioinnin odotuksia. Ajattelun ja sitä ruokkivan havainnoivan mielen harjoittaminen *kyssy*, kuten kehostakin huolehtimi-nen, sekä liikettä ylläpitävän voiman eli ”Ihasten” harjoittamista että tie-

dostavaa huoltamista. Oma ajatteluakin, kuten kehoa, on osattava myös tarkkailla ja kuunnella. Miten se toimii? Kiristäkö jostain? Mistä? Mitä se tarvitsee? Miten sitä juuri nyt tulisi huoltaa? Hyödynnän kehonhuollon metaforia havainnollistaakseni tutkimukselliseen ajattelun liittyviä piirteitä ja käytän myös muita arksia esimerkkejä.

Opiskelija ja ajattelun laatuodotukset

Opiskeluun liittyviä tehtäviä hahmotetaan usein lukemisen, kirjoittamisen sekä lukemistojen hyödyntämisen ja aineistojen keruun tehtävinä. Ajattelun laadusta kysyminen, sen määrittäminen, tietoinen rajaaminen tai hallinta vaikuttavat ajatuksina oudolta. Opiskelijoiden suorituksiin liittyvät kysymykset koskevat usein ”omien” ajatusten esittämisen oikeutusta, harvoin ajattelun laatuun liittyviä odotuksia. Opiskelijat voivat myös yllättyä siitä, että suoritukselta saatu arvosana on tehtävän osoitusta vaivannäöstä huolimatta odotettua huonompi. Jos arvosanan rinnalla ei ole sanallista palautetta, opiskelijalle ei selviä, millaisia olivat ne arvioitsijan odotukset, joihin hänen suorituksensa ei yltänyt. Opettajilta tai tutkijamien tarkastajilta voi myös jäädä konkretisoimatta, miten ja missä ajattelun ta-sokkuus tai sen puute näkyi.

Ajattelun laatu ratkaisee tehtävien, oppinäytteiden ja tutkimusten laadun. Miltäkö työ ei ole innostanut tekijäänsä ajattelemaan, se ei todennäköisesti herätä myöskään lukijan mielenkiintoa. Aiheen tutkimisen syyt, asioiden väliset suhteet sekä tulosten merkitys jäävät epäselviksi, jos lukijalle ei selviä tutkijan tapa tehdä havaintoja, hahmottaa ilmiöitä ja lukemaansa eli ajattelua sekä kyky perustella ajatuksiaan. Sen sijaan tenttivastaus, esse tai tutkielma innostaa ja vakuuttaa, jos lukijalle tarjotaan mielenkiintoisia näkökulmia, kysymyksiä tai tuoreella tavalla hahmotettu ilmiö. Tuoreutta on vaikea toteuttaa ilman ajattelua noudattamalla pelkästään muotoon liittyviä kriteerejä tai vastaamalla vain määrällisiin odotuksiin. Hyvän suorituksen ja oppinäytteen tärkein tuntoimerkki on toimiva yhteys tekijän omaan ajatteluun (ks. esim. Kakkuri-Knuuttila 1998, 35; Hakala 2002, 77).

Tutkimusaineissa ja menetelmäkurssien yhteydessä opiskelijat kysyvät joskus: Mitä minä siis aineistolleni teen? Mitä minulta nyt odo-

teatan? Joskus kiperää kysymystä ei lausuta ääneen, vaan vastauksia odotuksiin yritetään etsiä toisten kokemuksiä kuuntelemalla ja valmiita töitä lukemalla. Ymmärrän opiskelijoiden ilmaiseman ahdingon ensisijaisesti ajatteluun liittyvänä epäselvyytenä ja riittämättömyyden tunteina. Tutkielman toteutusvaiheessa ei riitä enää toisten tekstien osaava siteeraaminen ja annettujen ohjeiden noudattaminen, vaan tulkintoihin olisi osattava esittää tulkintoja, näkemyksiä, väitteitä sekä käydä keskustelua muiden samoista teemoista kirjoittaneiden kanssa. Kuitenkin jo monissa eri kohdissa tätä ennen opiskelijoilta on odotettu itsenäistä ajattelua, ja todennäköisesti he ovat sitä harjoittaneetkin. Tunnuttavia kirjoja on ruodittu, luentopäiväkirjoja kirjoitettu ja luennonitsijan esittämiä näkemyksiä ja tulkintoja pohdittu. Myös jo ennen aineiston olemassaoloa tapahtuneet tutkimusaiheen valinta, rajaus sekä tutkimusasetelman rakentaminen vaativat itsenäistä ja moniulotteista ajattelua.

Uskonkin, että opiskelijoiden osoittamassa epävarmuudessa on kyse siitä, että tutkielmaa tehdessään opiskelija on aiempaa enemmän oman ajattelunsa varassa ja siihen nojaaminen arveluttava. Itsenäisesti tehtäviä ratkaisuja on enemmän kuin ennen, valintojen tekeminen edellyttää kysymystä ja perustelua ja ajattelun tasoon kohdistuu erilaisia odotuksia. Onkin tärkeää saada tukea ja eväitä ajattelun kehittämiseen, jotta ajatteluun liittyvä tietoisuus, itseluottamus ja rohkeus voivat kasvaa.

Ajattelun kehittämisen tavoite kuitoutuu mukaan useimpiin opintojaksoihin. Akateemisesta, tutkimuksen edellyttämästä ajattelutaidosta puhuttaessa eteen liitetään usein jokin määrä, kuten kriittisyys (esim. Stenbock-Hult 2002), luovuus (Hakala 2002), tieteellisyys (Haaparanta & Niiniluoto 1986), loogisuus tai analyttisyys. Myös systemaattisuus on usein käytetty ilmaus. Oma käsitykseni on, että ajattelun kohdistuvat odotukset eivät välttämättä avaudu yksittäisistä kriteereistä vaan paremmin ajattelu prosessin kokonaisuutella tarkastelemalla ja persoonallisia erityispiirteitä tiedotamalla ja huomioimalla. Olennaista on tulla tietoiseksi omasta ajattelu-toiminnastaan ja ajattelun suhteesta erilaisiin toimintoihin, valintoihin, tulkintoihin ja merkityssuhteiden rakentamisiin. Millaiset asiat ovat ominaisia omalle ajattelulleni? Millaisia asioita minun olisi hyvä kehittää? Mitä voin parhaiten hyödyä itselleni ja ajattelulleni tyypillisistä vahvuuksista

ja miten pärjätä heikkouksieni kanssa? Ajattelu on tutkijan tärkein työkalu, ja siksi siitä ja sen toimivuudesta on pidettävä huolta.

Venyttelyharjoitusten välttämättömyys

Arkiajattelu ja tieteellinen, tutkimuksessa tarvittava ajattelu erotetaan usein toisistaan. Tieteelliseen ajatteluun yhdistetään kyseenalaistaminen sekä pyrkimys syvälliseen ymmärrykseen systemaattisen tiedonkeruun ja tulkintojen testaamisen avulla. Arkiajatteluun puolestaan liitetään epä-johdonmukaisuus, subjektiivisuus, tarinallisuus sekä virhepäätelmien suuri riski. (esim. Hakkarainen, Lonka & Lipponen 2002, 28–30; Saarlioma 2003, 155.) Subjektivisuudella ymmärretään omaan itseensä liittyvien sidosten, kuten kokemusten, taustan, arvojen ja käsitysten rajoittavaa ja ohjaavaa vaikutusta. Molemmissa käyttötilanteissa, niin arkitilanteiden kuin tutkimuksellisten tavoitteiden yhteydessä, ajattelu käynnistyy ja etenee kuitenkin pitkälti samoista lähtökohdista ja samantyyppisten vaiheiden avulla. Havainnot, tiedot, kiinnostus sekä erilaisten asioiden yhdistely johtavat kysymään ja testaamaan erilaisia vastausvaihtoehtoja.

Venyttelyä huolehtiminen voi olla tutkimuksellisen ajattelun yhteydessä esimerkiksi sitä, että tutkija ei tyrvy ensimmäisiin vastauksiin vaan on ajattelussaan ja tutkimustyössään valmis löytämään aiheen teemoihin uusia ulottuvuuksia (esim. Jönsson 2002). Tullee olla valmis pysähtymään ja arvioimaan ajatteluansa pitkän matkaa, etsimään ja esittämään uusia kysymyksiä sekä katsomaan saattujen vastausten taakse. Mihin sain vastauksen? Miksi ja millaisten ehtojen vallitessa asia näyttäisi olevan näin? Miten tämä näkemys ja tulkinta syntyivät? Olenko huomioinut erilaisia vivahteita vai olenko ohittanut jotain oleellista? Mitä? Kysymys on siis vaihtoehtojen ja valintojen seurausten tiedostamisesta.

Ajattelun joustavuus ja ajattelussa venyminen on tarkkuudesta ja kiinnostuksesta huolehtimista sekä vastauksia etsivän mielen notkeuden vaarallista (esim. Alasuutari 1999, 223–225). Tutkimuksen kannalta tärkeät vastaukset eivät useinkaan löydy sen helpommin kuin dekkareissa saadaan selitettyä tapahtumien kulku, osallisten roolit kokonaisuudessaan, teon tekijä tai hänen tekonsa motiivit. Vastauksien etsijä hyödyntää tarjoutuvat

tiedonkeruutilanteet ja myös luo niitä, jota olemassa olevia tietoja voidaan tarkentaa ja täydentää. Suorat kysymykset, uteliaisuus sekä valppaus hyödyntää tiedonkeruutilanteet ovat tärkeitä lähtökohia niin arvoituksen ratkaisussa kuin tutkimuksellisessa ajattelussakin.

Tieteellistä työskentelyä ruokkiva ajattelu vaatii mielikuvien ja ideoiden notkeutta sekä kiinnostuksen, mielikuvituksen ja kysymisen venyttämistä yhä uusiin suuntiin ja uusille alueille. Tarvitaan myös valmiutta etsiä väsymättä uutta tietoa, kykyä arvioida kriittisesti sen merkitystä sekä herkkyyttä tiedosta ajattelussa käytettyjen työkalujen, käsitteiden ja teorioiden seuraamukset. Samat asiat ovat edulksi ajattelutoiminnalle. Uusien näkökulmien löytämiseen ja tiedon lisäämiseen tarvitaan tietoja ja toistuvia venyttelyharjoituksia, valmiutta kurkottaa sujuvien, tarjolla olevien näköalojen yli ja ohi. Harjoittaminen edellyttää avointa asennetta, valmiutta tunnistaa omien tietojen riittämättömyys sekä valppausta tarttua tilaisuuteen, jossa omia käsityksiä voi jälleen testata. Tutkimuksellista ajattelutyyötä voivat samoin kuin arkaiajatteluaakin vaikeuttaa virheelliset käsityksemme, tapamme lähestyä asioita tai kyvyttömyytemme tunnistaa oman ajattelumme esteitä tai vääristymiä.

Ajatteluun yhdistetään usein monipuolisen tiedon, hyvän muistin, älykkyyden sekä tietoisien ja tavoitteellisen, ahkeran työskentelyn ja luovuuden elementtejä (esim. Hakkarainen, Lonka & Lipponen 2002; Uusikylä 2002; 2008). Meidän on helppo hahmottaa, että oppimisessa ja asiantuntijaksi kehitymisessä sekä tutkimusprosesissa näistä kaikista on hyötyä. Niiden lisäksi tarvitsemme tutkimuksessakin eettis-moraalista arvointilkykyä, kykyä hahmottaa toimintamme eettiset ulottuvuudet ja kantaa ratkaisuisistamme ja toiminnastamme moraalista vastuuta. En koe tutkimuksellisen ja arkaiajattelun erottelua tarpeelliseksi. Prosessin luonteen sijaan eroja syntyy lähinnä kielestä, julkisuudesta ja käyttöyhteyksistä. Kyky lähestyä asioita eri näkökulmista ja avoimuus erilaisille tulkintavaihtoehtojille on hyödyksi, mitä ajattelun tulosten käyttöyhteydet sitten ovatkin.

Lähtöasento

Tutkijuuteen liitetään usein kaksi asiaa: suuren tietomäärän hallinta ja kriittinen asenne tietoa kohtaan. Korkea-asteisen koulutuksen saaneelta odotetaan hyvää yleissivistystä ja laajaa tietopohjaa omalta alaltaan sekä kykyä tiedon koetteluun, kriittistä tarkastelua, perustelujen esittämistä ja vaatimista sekä tiedon tuotantoehtojen avaamista – siis sen pohittamista, miksi, kenelle, mihin tarpeeseen, miten ja millaisen prosessin tuloksena tieto on syntynyt (ks. esim. Heiskanen tässä teoksessa). Korkeakoulupoliteijija oppii jo varhain tunnistamaan informaation kaksoisuolunteen. Tietoon paitisi fakttaa, aina myös jonkun tai joidenkin tuotos. Tiedon rakentumiseen vaikuttavat erilaiset sidokset ja ehdot. Puhdasta kertojasta, katsojasta tai kuulijasta riippumatonta totuutta on harvoin, jos koskaan.

Tutkimuksessa ”hyvänä alkuasentona”, tietoisena ja harkitien valittuna, voidaan siis pitää tietynlaista suhdetta ympäröivään maailmaan ja tiedontuotannon prosesseihin. Tutkimukselliseen ajatteluun liitetään odotus vahvasta kiinnostuksesta, ajattelun itsenäisyydestä ja teoreettisuudesta sekä toiminnan systemaattisuudesta ja tietoisuudesta. Tieteen tekemisen perusasennossa jalat ovat tukevasti maassa, tietoisesti valitussa tutkimustehtävän määrittelyssä kohdassa, mutta katse on valmiina tähtäämään laajalle, eri suuntiin ja myös asioiden taakse. Tekemisestä ja tutkimuksen etenemisestä on olemassa suunnitelma, joka selkiyttää tekemistä ja auttaa tiedostamaan työn tekemisen valintoja itselle. Suunnitelmassa lähökohta, se perusasento, josta käsilä olevaa työtä lähdetään tekemään, kerrotaan ja perustellaan huolellisesti lukiialle.

Mikä on tukevan asennon, palkallaan pysymisen ja venyttelyn välisen suhde? Miten ne sopivat yhteen? Tarkoitaa hyvällä asennolla ajattelun joustavuutta tehtävän rajaamassa tilassa. Venyttely on ajattelun joustavuutta aineiston esiin nostamien huomioiden tulkitsemisessa. Kysymien on ilmoitiden lukemisen keskeinen edellytys. On tärkeää esittää ilmiötä koskevalle tiedolle ja näkemyksille kysymyksiä ja kommunikoitoiden niiden kanssa. (Luostarinen & Väliverronen 1991). Tutkija ei ainoastaan vastaanota tietoa vaan keskustele sen kanssa (esim. Hakkarainen, Lonka & Lippinen 2002; Venkula 2007). Keskustelussa kysyminen on erityisen

hedelmällistä. Jotta voi kysyä, tarvitaan uteliaisuutta sekä taitoa ja herkkyyttä tehdä havaintoja ja ottaa tarkasteluun asioita. Tällaista kykyä on jatkuvasti harjaannutettava.

Kiinnostus erilaisiin ilmiöihin sekä uteliaisuus ympäröivää maailmaa ja sen tapahtumia, ihmisiä, syitä ja selytyksiä kohtaan ovat ajattelussa toimiva alkuasento ja tutkimusta ruokkiva ja eteenpäin vievä voima. Tarvitaan kysyvää mieltä ja kykyä myös tunnistaa tietämisenä aukot, jotta voi oppia uutta. Osoitus ajattelua edistävästä kiinnostuksesta ja uteliaisuudesta on myös ymmärrys siitä, että asiat eivät välttämättä ole sellaisia kuin yleinen mielipide väittää tai itse olemme tottuneet ne mieltämään.

Kysymällä rajataan tehtävälle kohde, johon halutaan syventyä. Kysyminen pitää kuitenkin myös jatkossa koko ajatteluprosessia vireellä. On tärkeää, että uteliaisuudellamme on kestävyyttä ja kykyä uusitua eikä se sammuu ensimmäisiin saatuihin vastauksiin. Kysyminen jatkuu edelleen, syventyen ja sijoittuen nyt hieman toisiin, ehkä toiseen kohtaan, ja kiinnostus siirtyy havainnosta selytyksiin ja tulkitoihin.

Hahmotus- ja käsittelykyky ajattelutaidon laadun elementteinä

Akateemisen ajattelutaidon odotukset tiivistyvät sekä tutkimuksessa että muissa opintoihin kuuluvissa tehtävissä valitun aiheen hahmotus- ja käsittelykykyyn. Hahmotuskyky näkyy siinä, miten hyvin opiskelija osaa piirtää aiheelleen ja lähestymistavalleen ääriiivat ja miten hän hahmottaa ja määrittelee sen, millaista kokonaisuutta alkuo tarkastella. Hahmottamiskykyyn tästä tunnusmerkistä käytetään usein rajaamisen käsitettä.

Rajaus on toimiva, kun se ohjaa työtä mutta ei rajoita tarpeettomasti ajattelua. Aiheen rajaamisessa ja näkökulman määrittelyssä on hyvä muistaa, että tutkimus on aina vain yksi mahdollinen lähestymistapa aiheeseen. Oma tutkielma on tietyn välinein tehty matka tai interventio valittuun maastoon. Toisenlaisin välinein lopputulos olisi toinen. Rajauksen tekeminen edellyttää tietoisuutta ja valintoja. Hahmotuskyky viestii lukiialle kykyä muodostaa ja hallita asiakokonaisuuksia ja asioiden välisiä yhteyksiä.

On myös tärkeää, että tehdyistä valinnoista kerrotaan ja ne perustellaan luojalle (esim. Luostarinen & Väliaverron 1991, 200). Rajaukseen liittyvät valinnat ja perustelut heijastavat tekijän itsenäisyyttä. Samalla valinnoista kertomalla ja niitä perustelemalla on mahdollista selkeyttää, miten tekijä asennoituu ja lähestyy aiheitaan tai tehtäväänsä.

Toinen tunteimerkki on myös valinta. Opiskelija valitsee senkin, miten hän aiheitaan lähestyy. Ilmiön kohdistuva kiinnostus voi sijoittua tosiasioiden, siis siihen, miten asiat ovat, ilmiötä koskevaan kerrontaan, vuorovaikutukseen, kulttuurisiin jäsenyksiin, ilmiöön liittyviin erilaisiin puhetapoihin tai ilmiöiden yhteydessä ilmeneviin valtasuhteisiin (esim. Alasuutari 1999). Tutkimusprosessin lähtökohdia kuvataksaan Heikki Luostarinen ja Esa Väliaverron (1991, 200) ohjeistavat, että ”aihe on kyettävä jäsentämään ja tematisoimaan jonkin idean tai näkökulman kautta”. Mitä tematisointi, idea tai näkökulma opiskelijan ajattelutehtävänä sitten merkitsevät?

Mielestäni niissä on kyse siitä, että opiskelija hahmottaa aihevalinnan liittyvän joihinkin laajempiin ja yleisempiin yhteyksiin, tutkimusperinteisiin ja tutkimuksellisiin lähestymistapoihin. Kyse on myös siitä, että opiskelija kykenee hahmottamaan valitsemansa tutkimusaiheen ilmiönä, tapahunnen sarjana, jolla on useita mahdollisia tarkastelunäkökulmia. Tematisoinnilla voidaan tarkoittaa myös sitä, että opiskelijalla tulee olla perustelut sille, miksi ja miten hän aiheitaan lähestyy. Tematisointi myös merkitsee, teeksi ja kuvaamaan, arvioimaan ja perustelemaan sitä siten, että hän kykenee ”ajattelemaan myös toisten ajatuksia”, kuten Matti Hyvärinen (2002, 72) osuvasti ilmaisee. Tutkimukselle on aina eduksi, jos osaamme eläytyä sellaisien ihmisten ajatteluun, joilla on aiheeseen erlainen lähestymistapa tai jotka eivät alaa kovin hyvin tunne, ja ennakoida heidän kysymyksiään. Opiskelijalla tulee olla mielessään jokin teoreettinen idea tai näkökulma, jonka kautta hän valitsemansa aiheita katsoo. Sitä valittaessa on tärkeää löytää jokin uusi ja tuore tulokulma aiheeseen. Mutta miten ajatella tuoreesti ja itsenäisesti?

Opiskelija on seurannut uutisointia siitä, että lasten ja nuorten huostaanotot ovat lisääntyneet viime vuosina. Miksi nykyvanhemmat eivät selviä vanhemmuudestaan? Onko kyse elämänhallinnan ongelmista? Mistä johtuu, etteivät vanhemmat selviää kasvatus- ja opetuksellisten vaarojen luovuttamaan lapsensa yhteiskunnan huostaan? Millaisia syitä ilmiön taustalla on? Miten ammattilaiset käsittelevät tilanteen? Opiskelija päättää tehdä aiheesta opinnäytetyön. Tutkimuksessaan hän haastattelee työntekijöitä ja käyttää huostaanottojen tilastotietoja. Työntekijöiden kuvausten perusteella hän muodostaa kuvaa huostaanottojen syistä.

Ilmiön lukuotetta hallitsee valmiiksi tarjottu, yleinen ajattelutapa. Tutkimusasetelma rakentuu sen varaan, miten aiheita yleensä hahmotetaan ja miten siitä tyyppisesti puhutaan. Perhetasojen syiden selvittämisen on tyyppillinen ja ymmärrettäväkin lähtökohda ja näkökulmavalinta tämän kaltaiseen aiheeseen. Ongelman ytimessä ovat vanhemmat ja lapsi, heidän suhteensa ja arkensa. Yhteiskunta reagoi olemassa olevaan ja pyrkii ratkaisemaan syntyneitä ongelmia. Lopputuloksena on kuitenkin todennäköisesti jälleen työ, joka kertoo, että huostaanottojen taustalla on vanhempien lisääntyneet alkoholin käyttö, jaksamattomuus, ihmissuhde- ja mielenterveysongelmat sekä kasvavien nuorten häiritseväkäyttäytyminen tai ongelmat päihteiden, rikollisuuden ja vanhempien kanssa, mutta jos perheiden ongelmiin reagoidaisiin mahdollisimman varhain, monet huostaanotot voitaisiin estää.

Tämän kaltaisen tutkimus voi täyttää erilaiset muodolliset kriteerit, mutta sen merkitys jää vähäiseksi, jos tutkimustulokset toistavat ja vahvistavat jo tiedossa olevaa. Tällaisen tutkimusprosessin toteuttaminen ei todennäköisesti myöskään tuota onnistumisen tunnetta tekijälleen eikä iloa lukijalleen. Miten voisi lähestyä ilmiötä toisin, tuoreemmin?

Tuoreita tulokulmia kiinnostusta herättäneeseen ilmiöön olisi voinut löytää esimerkiksi kysymällä:

1. Miten tilastoitiin lastensuojelussa on muuttunut? Miten tietoja kerätään nyt, miten ennen? Miten tosia ja mihin suhteutettavia nykyiset luovat ovat?

2. Millainen ratkaisu huostaanotto on eri-ikäisten lapsen kokemuksena? Miten kokemuksiin vaikuttavat sijoituksen syyt tai sen toteuttamisen kulku?

3. Miten huostaan otetun lapsen äidin tai isän vanhemmuus ja suhde lapseen rakentuu huostaanoton jälkeen? Miten rakentumiseen vaikuttaa ammattilaisten toiminta?

On hyvä löytää sellainen tulokulma aiheeseen, että tutkija voi esittää kysymyksiä, joihin vastaamalla voi saada olemassa olevaan tietoon täydennyksiä. Näin edistetään oman tieteenalan tiedonmuodostusta. Opinnäytetyössä ja kaikessa tutkimuksessa tekijä hyödyntää oman alansa tarjolla olevaa tietoa mutta myös jäsentää ja tuottaa sitä itse. Jos tutkimus on vain valmiiden polkujen kulkemista eli toisten kysymysten ja toisten tuottaman tiedon toistamista, oma tieteenala ei etene eikä hyödy.

Tutkimukselta on lupa odottaa jotain uutta: uutta ymmärrystä, uusia näkökulmia, uusia sanoja ja käsitteitä aiheetta koskevaan keskusteluun. Uuden tiedon tai mullistavien tulosten sijaan keskeinen tutkimuksen kohdistuva odotus on usein kiinnostavan näkökulman tai kysymysten tarjoaminen lukijoille. Perinteiseen ja ensimmäiseksi tarjoutuvaan näkökulmaan kanavoituu usein kuluneita sanoja ja käsitteitä, vakiintuneita ja kiinnostavuuksensa menettäneitä kulttuurisia hahmottamistapoja. Tutkimuksellisesti kiintoisamman lähtökohdan tarjoaa sellainen näkökulma, joka lähestyy aihetta uudesta suunnasta, kysyy jotain muuta kuin aiemmat tutkimukset ja valottaa jotain kätkettyä.

Ilmiöiden lukutaidossa ja ajattelussa olennaista on kyky hahmottaa ja käsitellä tietoa. Se merkitsee aktiivista, arvioivaa ja itsenäistä suhdetta tietoon. Tiedolla ei tarkoiteta vain sitä, mitä luetaan tutkimuksista tai oppikirjoista. Myös itse hankittu tai omaan käyttöön saatu aineisto sekä ajankohtaiset keskustelut mediassa ja yhteiskunnan vallitsevat puheavat ja käsitteet tulee laskea tiedoksi, johon on syytä suhtautua analyttisesti eli valppaasti ja varauksellisesti, moniulotteisesti asioita tarkastellen (ks. esim. Said 2001, 54–55). Tiedon käsitteilykyky näkyy myös tavassa hahmottaa ja tunnistaa asioiden välisiä yhteyksiä sekä asiakokonaisuuksia. Myös tiedon tunnistamisen hahmottaminen sekä käsitteiden ymmärtäminen ja oikein käytäminen viestittävät opettajalle, että opiskelijalla on valmius käsitellä mie-

lessään asioita. Luonnollisesti myös kyky ilmaista asioita tarkasti, kiinnostavasti ja ymmärrettävästi on oleellinen osa käsitteilykykyä ja ajattelun taitosten esittämistä.

Ajattelulle tärkeä asioiden käsitteilykyky näkyy sinäkin, miten monipuolisesti ja erilaisia näkökulmia hyödyntäen aihetta tarkastellaan. Laidukkaana työn erottaa usein siitä, että aihetta ei vain kuvata vaan valotetaan sen erilaisia puolia, myös sellaisia, jotka eivät heti avaudu vaan edellyttävät monipuolista perehtymistä ja lukeneisuutta. Opiskelijan on hyvä osoittaa tuntevansa tutkimuskeskustelut ja tyypilliset käsitteet, joita aiheen ympärillä ja yhteydessä on käyty. Hyvää käsitteilykykyä osoittaa myös, jos opiskelija pystyy tarkastelemaan käsitteiden ja keskustelujen sisältöjä sekä osallistumaan ja ottamaan niihin kantaa. Parhaimmillaan opiskelija tuo esiin aiemman tutkimuksen herättämiä kysymyksiä ja kriittisiä, ehkä ristiriitaisiakin elementtejä, asettaa keskustelijoita rinnakkain ja vastakkain sekä yhdistää ja erottaa näkemyksiä ja väitteitä. Käsitteilykyky näkyy myös tavassa hahmottaa ilmiöön liittyviä muutoksia ajassa ja paikassa.

Opiskelun edetessä sekä hahmotus- että käsitteilykykyyn kohdistuvat odotukset kasvavat. Perusopintojen yhteydessä opiskelijalta ei vielä voi odottaa yhtä itsenäistä oretta ilmiöihin tai yhtä napakkaa ja tuoreta rajuksen ja näkökulman valintaa kuin myöhemmin. Kuitenkin jo perusopinnoissa ajattelu näkyy sinä, miten monipuolisesti opiskelija tavoittaa lukemiensa kirjojen tai aiheensa erilaisia näkemyksiä ja onnistuu keskustelemaan niiden kanssa. Aineopinnoissa itsenäisyyden ja tarkkuuden odotus kasvaa. Syventävissä opinnoissa ja opinnäytetyön tekemisen yhteydessä opiskelija kasvattaa valmiuttaan ottaa kantaa kohtamiinsa asioihin: tutkimustuloksiin, väitteisiin, toisten tutkijoiden tekemiin valintoihin sekä aineistonsa sisältämiin asioihin. Jatko-opiskelija puolestaan kykenee ottamaan paikkansa aihettaan koskevassa keskustelussa sekä osaa arvioida monipuolisesti erilaisia tutkimuksen toteuttamiseen vaikuttavia valintojaan: rajauksia, menetelmänsä ulottuvuuksia ja omia lähtökohthiaan.

Taulukossa 1 kokoaan edellä sanottua ja havainnollistaa, miten opiskelijan ajattelun laatu näkyy ja miten sitä erilaisten opiskelun liittyvien tehtävien ja tutkielmien yhteydessä voidaan arvioida. Vasemmalla oikealle edetäessä ajattelu kypsyy kohti enenevää itsenäisyyttä. Kehittyminen näkyy

siinä, että opiskelija alkaa hahmottaa asioita itsenäisemmin, prosessoida tietoa sekä luoda omia lähtökohia ilmiöiden tarkasteluun. Vaakasuoraan asettuvat lokerot, toteavasta analyttiseen muuttuvat tasot, kuvaavat siis ajattelun laadullista kehitymistä. Pystysuorassa olevat ulottuvuudet ilmaisevat puolestaan niitä tekijöitä, jotka kertovat ajattelun laadusta. Tärkeitä asioita ovat tehyn rajaus, valittu näkökulma, aiheen perustelu, lähteiden valinta ja hyödyntäminen, tapa käsitellä aihetta sekä tulosten merkittävyys.

Taulukko 1. Ajattelun laadun vaikutukset ja tunnistaminen tehtäväsä tai tutkielmassa

Rajaus/tehtävänäsettelu	Toteava	Kuvaileva	Eritelevä	Analyytinen
	ei löydettyä	rajattu tyypillisesti	rajaus selkeä, siinä pysytään	selkeä, kiinnostava ja toimiva rajaus
Näkökulma	puuttuu	esim. ammatillinen tai juridinen	kiinnostava, perusteltu	oivaltava, teoreettisia ja analyttisiä elementtejä
Aiheen perustelut	yleisiä, erilaisia, epämääräisiä	todettu, ei erityistä omaleimaisuutta	huolellisesti esitetty	argumentoituva, keskustelujia hyödyntävä
Lähtökirjallisuus	kirjavaa, tutkimusten puute	monipuolista	kattavaa	tietoisesti valittua
Suhde tietoon	lainaava	pääosin toteava, paikoin itsenäisyttä	itsenäinen ote, problemaisointia mukana	erittelevä, argumentoituva ja analyttinen
Käsitteily	toteavaa, jäsentelyä, yhteydet epäselviä	kuvailevaa, vertailevaa, jäsentely toimiva	paikoin analyttisiä	analysoivaa, tulkitsevaa ja argumenttoivaa
Sisältö	asiantuntemusta, runsaasti	perusteellinen, ehkä eheäkin	tarkastelua leimaa analyttisyys	kiinnostava, kypsä, eheä
Utuusarvo	heikko	vähäinen	tavoitettavissa	merkittävä
Esittäminen	hajanaainen	asiallinen	kiinnostava	vaikuttava

Tutkimuksellista ajattelutaitoa viestivässä hahmotus- ja käsitteilykyvyssä näkyvä aktiivisuus, tekijän itsenäisen tapa lähestyä ja tarkastella aihetta. Olennaista on, miten ja millaisella tavalla lähestytään ja tarkastellaan aihetta. Miten hän käsittelee tietoa, hyödyntää lukemaansa ja miten saa tutkimuksensa erilaiset elementit – aineiston, kirjallisuuden sekä omat havainnot, pohdinnat ja oivallukset – kommunikoimaan keskenään? Miten hän osaa yhdistää oman ajattelunsa siihen, miten muut ovat asioita jäsentäneet ja asioista sanoneet?

Ja sitten liikkeelle

Ajattelu on usein ennen kaikkea tekemistä: kysymistä ja kokeiluja erilaisista siirroista ja niiden vaikutuksista tutkimusasetelmaan (Luostarinen & Välväverronen 1991, 205). Tästä kertovat eri tavoin myös tämän kirjan artikkelit. Yhteyksien löytäminen on määrätietoista mutta samalla melko arkaista työtä, harvoin sellaista mystistä erityislahjakkuuden säävyttämää toimintaa, josta joskus kuulee ja lukee. Miksi-kysymys on usein tärkeä ja tarpeellinen erilaisia ilmiöitä lähestyessä. Sen avulla voidaan purkaa myös tapahtumakulkuun liittyviä itsestäänselvyksiä, ajatuksia, joihin olemme tottuneet ja ehkä turtuneet. Uudenlaisen miksi-kysymyksen esittäminen voi tuoda esiin ja rajata jonkin asian tutkittavaksi. Maailma ympärillämme tarjoaa jatkuvasti runsaasti ihmeteltävää. Miksi-kysymysten ja muiden uudenlaisien kysymysten esittäminen edellyttää kuitenkin näkemistä ja pyhähtymistä.

Joillakin luennolla olen näyttänyt opiskelijoille luentomateriaalin ohessa luontokuvia. Kuvilla olen havainnollistanut näkökulman merkitystä, kiinnostavan kohteen valintaa sekä toimivan rajauksen merkitystä. Yksi kuvistani esitti harmaantunutta latoa keskellä syksyistä peltoa, toinen kaasa värikkäitä syksyisiä lehtiä, kolmas kesäistä suomaisemaa, neljäs puiden lomasta pilkkistävän auringon säteen heijastuksia veden pinnalla. Kuvat toivat katsottavaksi näkymän, jossa sinänsä ei ollut mitään ihmeellistä tai erityistä. Kohteet olivat ilmiöitä, joiden ohhi helposti arjessa kuljemme pysähtymättä ja näkemättä niitä. Rajattuina, valittuina ja esitettynä ne pysähtyivät katsojan ja autoivat huomamaan tutut näkymät hieman uudella ta-

valla. Kuvakasi rajaaminen teki ilmiöistä erityisiä. Opiskelijat ovat kokeneet kuvat kiinnostaviksi ja viehättäviksi. Miten kaunis ja rauhoittava onkaan kesäinen, hiljainen ja tyhjyydessään puhdas suomalaisema, miten kiinnostava aamuisen valon ja usvaisen vedenpinnan kohtaaminen! Tutkimuksessa rajaaminen voi parhaimmillaan synnyttää samankaltaisen yhteisen pysähtymisen, katsomisen ja toisinnäkemisen mahdollisuuden. Syntyy uudenlaista tietoisuutta, kykyä katsoa ja ymmärtää tuttu asia toisin.

Seminaaritoisessa ja tutkimisessa prosessi hahmotetaan usein tehtävien sarjana. Opiskelija esittelee tutkimansa alussa aiheitaan koskevia ja sivuavia tärkeitä tutkimuksia, niiden keskeisiä tuloksia ja sitä, miten niissä aiheita on lähestytty. Hän kertoo ilmiön historiasta, lainsäädännöstä sekä kuvaava mahdollisia ammatinkäytäntöjä, keskustelujä ja kehittämistyötä. Nämä teemat asetetaan tutkimuksen erilaisiin keskeisiin asiayhteyksiin. Nämä näiden kuvaaminen auttaa lukijaa sijoittamaan aiheen osaksi laajempaa kokonaisuutta (esim. Laitinen tässä teoksessa). Nämä vaiheet tulisi kuitenkin saada vuoropuheluun tutkijan omien huomioiden, ajatusten, kysymysten ja niitä terävöittävien tunteiden kanssa (jälkimmäisestä esim. Venkula 2007, 117; ks. myös Ujjas-Rautio tässä teoksessa). Tutkijan tulisi kertoa lukijalle, miten hän näitä konteksteihin liittyviä asioita katsoo, miten ne ymmärtää ja millaisia näkökohtia pitää tärkeinä ja erityisinä. Lukija saa tärkeää informaatiota tavoittaessaan, mitkä asiat herättävät tutkijan kiinnostuksen.

Seuraavaksi konkreettisin kolmen arkisen ja nykykaikaan sijoittuvat esimerkin avulla, miten ajatteluprosessi etenee havainnosta kohiti tulkintavaihtoehtoja, tutkimuksellista kiinnostusta ja tutkimustehtävän asettamista. Esimerkit osoittavat, että ajattelua tarvitaan jo kysymysten löytämiseen ja tutkimusasetelman rakentamiseen.

Esimerkki 1: Kodin merkitykset

Havainto 1

Kodit ovat suurempia ja hienompia kuin koskaan. Niiden rakentamiseen, varusteluun ja ehostamiseen käytetään enemmän aikaa, vaivaa ja rahaa kuin ennen. Rakentaminen, remontti, sisustaminen ja puutarhanhoito ovat oleellinen osa suomalaisista elämäntapaa ja asumista. Kotiin liittyvä kuluttaminen kasvaa kaiken aikaa. Kotia laitetaan, vaihdetaan ja parannellaan, ei vain tietyissä vaan kaikissa elämänavaiheissa. Aiheeseen liittyviä lehtiä ja televisio-ohjelmia tulee lisää. Asumisessa on entistä olennaisempaa löytää oma tyyli. Mukaan on tullut myös uusia asumisen ammatillaisia. Stailaajat ehostavat nuhjuisen ja elähtäneen kodin ajankohtaisen näköiseksi. Sisustajat, suunnittelijat ja feng shui -tajurit elvyttävät ja muokkaavat yksityiskohtia, ja puutarhasuunnittelijat ohjaavat kasvien sijoittelussa ja oman puutarhatyyliin löytämisessä.

Havainto 2

Samaan aikaan työpäivät venyvät ja ihmiset viettävät vapaa-aikaa yhä enemmän kodin ulkopuolella. Matkustetaan, harrastetaan, tavataan tuttuja ja osallistutaan yhdessä erilaisiin tapahtumiin. Kohteissa asuvien perheenjäsenten lukumäärä on pienempi kuin ennen, ja parisuhteet kestävät lyhyemmän aikaa. Kotien elinkaari on siis entistä lyhyempi. Nuoretkin muuttavat kodeista entistä nuorempina. Koteja on elämän aikana useita, ja ne vaihtuvat ja muuttavat luonnettaan elämäntilanteen mukaan. Kyäilykulttuuri on näivettynyt. Kotiin ei juuri kutsuta vieraita. Kotia näytetään muille harvoin, ja siellä ollaan vähemmän kuin ennen.

Huomioiden kokoaminen, ilmiön ja kiinnostuksen tarkentaminen

Elämäntavan keskeiset muutokset tuntuvat kulkevan ristiinriitaisesti eri suuntiin ja noudattavan toisistaan poikkeavaa logiikkaa.

Mistä se kertoo, että kodin näyttävyys ja viihtyvyys ovat korostuneet samaan aikaan kun kodista on tullut entistä suljetumpi ja vähemmän käytetty paikka? Selittääkö elintason nousu ilmion? Vai onko kyse siitä, että elämme visuaalisuuden aikakautta, jolloin kaikenlainen näyttävyys on tärkeää? Onko kodin tyylin osa identiteettiä, oman persoonan ilmaisemista ja itsen esittämistä toisille? Vai onko niin että esteetikalle on tilaa vasta, kun perustarpeet on tyydytetty? Vai onko kyse siitä, että esteetikalle ja oman ympäristön harmonialle ja viihtyvyydelle on erityisesti tarvetta silloin, kun elämä muuttuu hektiseksi ja kaootiseksi?

Mahdollisia tutkittavia kysymyksiä

Kysymys 1: Kuinka yleinen ilmiö korostunut kotiin sijoittaminen on?

Kysymys 2: Millaisia ihmisiä ilmiö koskee?

Kysymys 3: Mistä ristiriitaiset kotiin liittyvät kehityskulut kertovat?

Kysymys 4: Miten ja millä käsitteillä ihmisten uudenlaisista suhdetta kotiin voi selittää?

Esimerki 2: Psykologiset oireyhtymät

Havainto 1

Psykologialla selitettävät asiat ovat lisääntyneet. Työuupumus, koulu- ja työpaikkakäytösääminen, paniikki- ja syömishäiriöt sekä erilaiset riippuvuudet, jopa sellainen kuin läheisriippuvuus, ovat tulleet osaksi arkista sanastoa. Dementia vaivaa, jos ihminen ei heti löydä mielestään nimeä tai asiaa, jota muististaan tavoittelee. Parisuhteita, lasten kehitystä tai persoonallisuuden poikkeamia koskevat diagnoosit ovat yleistyneet ja lisääntyneet. Lähes jokaisessa päiväkotiryhmässä ja koululuokassa on lapsia, joilla epäillään olevan tai on todettu jokin oireyhtymä tai poikkeavuus. Työkäisistä ja opiskelijoista yhä useampi on masentunut, loppuun palanut, uupunut tai stressaantunut, syömishäiriöinen tai neuroottinen. Ongelmien tunnistamista, nimeämistä ja

ratkaisemista varten olevia ammattilaisia on monikertaisesti enemmän kuin koskaan. Elämisen taitoja on opeteltava, seurattava ja tuettava yhtä enemmän. Henkiökohtaisia valmentajia on saatavilla erilaisiin kysymyksiin.

Havainto 2

Kriiseistä, masennuksesta, uupumuksesta ja surutyöstä on helpompi puhua kuin entisaikoina, ja niihin osataan hakea sairaslomaa ja varata aikaa. Elämän psyykkinen kuormittavuus tunnistetaan, ja erilaisten kriisien synnyttäjiä ja mekanismeista kertova tieto on kaikkien saatavilla ja osa kulttuurista puhetapaa. Ongelmia ei tarvitse hävetä eikä salata. Niistä puhuminen voi helpottaa, auttaa tutustumaan toisiin sekä syventää suhteitamme toisiin ihmisiin.

Havainto 3

Tavallista, kohtuullisen hyvinvoivaa, tervettä ja mukavaa parisuhdetta, perhettä, esimiestä tai työyhteisöä on yhä vaikeampi omistaa. Jos joku sellaisesta kertoo, voi herätä epäily, että puhujalla ei ole tietoa aiheesta, hän valehtelee, peittelee ongelmiaan tai "ylisuorittaa".

Huomioiden kokoaminen, ilmion ja kiinnostuksen tarkentaminen

Eriyistäntänteistä, ongelmista ja psyykkisistä reaktioista on tullut yhä yleisempiä ja kiinnostavampia puheenaiheita. Toisaalta elämään kuuluvista tavallisista vastoinkäymisistä ja varjopuolista on tullut epänormaaleja poikkeusolotiloja. Työelämässä melko tavallisten asioiden voidaan katsoa antavan oikeuden sairaslomaan. Monet tavalliset elämän kolhut ovat saaneet poikkeustilan leiman. Samalla kriisit, uupumus ja masennus ovat pikemminkin kokevan, rehellisen ja aidosti elävän ihmisen normi kuin merkki siitä, että elämä jotenkin erityisesti koettelee juuri tätä henkilöä.

Mahdollisia tutkittavia kysymyksiä

- Kysymys 1: Millaisissa puhe- ja kommunikaatiotilanteissa ja yhteisissä psykologinen kieli ja hahmotutapa erityisesti näkyy?
- Kysymys 2: Miksi psykologinen kieli ja tapahumien hahmottamista on yleistynyt?
- Kysymys 3: Mitä kaikkea kuvastusta kehityskulusta seuraa, ja mihin se voi johtaa?
- Kysymys 4: Miten tämä näkyy mediassa, esimerkiksi julkisuuden henkilöiden elämän tarkastelussa?

Mahdollisia käsitteitä

Psykokulttuuri (ks. esim. Kivivuori 1991; Hamilo 2007)

Esimerkki 3: Lasten harrastukset

Havainto 1

Kun aikuiset puhuvat lapsistaan, keskustellaan usein melko pian siitä, mitä lapset harrastavat.

Havainto 2

Oletus harrastusten asiaankuuluvuudesta ja merkityksellisyydestä on vahva.

Havainto 3

Harrastusten tarjoaminen, niihin kannustaminen ja niiden mahdollistaminen ovat kulttuurissamme oleellinen osa vanhemmuutta. Harrastusten löytäminen, kuluttaminen ja niissä kehittyminen taas on olennainen osa kulttuurista lapsuutta.

Huomioiden kokoaminen, ilmion ja kiinnostuksen tarkentaminen

Harrastaminen on keskeinen osa lapsuutta, lapsen identifiointia ja tapaa kertoa itsestään ja perhe-elämästä. Samalla se on

keino luoda perheelle, vanhemmuudelle ja lapselle profiilia, identiteettiä, luonnehtia elämäntyyliä ja sen erityisyyttä. Harrastus on sopivan epäpersoonallinen, yleinen ja kulttuurisesti toimiva tapa puhua perhe-elämästä, erityisesti omista lapsista ja perhe-elämän arjesta. Lapsen harrastus ei paljasta liikaa, ei ole liian yksityinen, vaan on turvallisesti jaettava ja helppo tapa tuoda yksityisyyttä ja perhe-elämän valintoja sinne, missä ne eivät näy. Lasten harrastusten puuttuminen sen sijaan vaatii melkein selityksen. "Asumme niin syrjässä, ettei siellä voi harrastaa." "Varusteet ja lisenssit maksavat niin paljon, ettei minulla yksinhuoltajana ole varaa tarjota niitä lapselleni." Muodostuu lausumaton mutta tunnistettava jako harrastamisen (jalkapallo, viulunsoitto, jäätanssi, nyrkkeily) ja harrastamattomuuden välillä, sillä osa tekemisestä jää niin sanotun harrastus-käsitteen ulkopuolelle (tietokonepelit, pinhaleikit, sarjakuvien lukeminen, kotitalousaskareet, mietskely).

Mahdollisia tutkittavia kysymyksiä

- Kysymys 1: Miten lapset puhuvat harrastuksistaan, ja miten vanhemmat lastensa harrastuksista?
- Kysymys 2: Milloin ja miten harrastukset ovat muuttuneet oleelliseksi osaksi vanhemmuutta, lapsiperheiden arkea ja lapsuutta?
- Kysymys 3: Millaisia ovat ne perheet, joissa lapset eivät harrasta mainittavia harrastuksia?
- Kysymys 4: Miten ja mihin mainittavia harrastuksia vaille olevat käyttävät vapaa-aikaansa?
- Kysymys 5: Millaisia eroja lasten harrastamisessa ja harrastuksiin suhtautumisessa on kaupunkien ja maaseutumaisien ympäristöjen välillä?
- Kysymys 6: Millaisia merkityksiä eri toimijat – lapset, nuoret, vanhemmat, ammattilaiset ja lasten vertaisryhmät – liittävät harrastamiseen?

Kodin, psykologisen käsitteistön tai harrastamisen kulttuuriset merkitykset ovat kaikkien ulottuvilla olevia arkisia asioita. Todennäköisesti ilmiöihin liittyvät havainnot ovat lähempänä minua, keski-ikäistä kirjoittajaa, kuin sinua, ehkä selvästi itseäni nuorempaa lukijaa. Asiasisällöt sitnansa eivät kuitenkaan ole keskeisiä eivätkä myöskään lopullisia, ainoita tai kattavia totuuksia ja näkemyksiä näistä ilmiöistä. Sen sijaan ne havainnollistavat, miten arkipäivän ilmiöitä voi katsoa eri näkökulmista ja miten katsomisesta voidaan edetä kohti tutkimuksellisen asetelman rakentamista. Ajatteluharjoitukset konkretisoivat havaitsemisen, analyttisen ajattelun ja kysymyksen toisiinsa kietoutuvaa prosessia. Esimerkit havainnollistavat myös tieteelliselle selitystavalle tyypillistä pyrkimystä kuvata ja selittää ilmiöitä käsitteellistysten kautta.

Käsitteet – tutkijan työkaluna

Tutkimuksen tapa katsoa maailmaa ja sen tapahtumia pyrkii aina ylittämään sen, mikä on yleistä ja tuttua. Tutkimuksellisessa ajattelussa pyritään analyysimenetelmiä hyödyntämällä samaan etäisyyttä vallitseviin ja vakaintuneisiin tarkastelutapoihin. Tutkinnan tapa on mallintava, ilmiöitä ja tapahtumia teoretisoiva. Siinä ilmion piirteet ja dynamiikka pyritään soveltamaan niin että ydin, jonka tutkija haluaa nostaa esiin, erottuu selkeänä, ja ehkä myös niin että ajatuskehikko on sovellettavissa muunkinlaisiin ilmiöihin. Tutkija pyrkii aineistosta johtamiensa analyysien ja selitysten avulla kuvaamaan, mistä ilmiössä on kyse, miksi tietyt tapahtumat tapahtuvat tai miksi tietyt asiayhteydet ovat ilmiölle tyypillisiä.

Opinnäyretöitä tehdessään opiskelijat yllätyvät joskus siitä, että vaikein vaihe onkin se, kun aineistosta pitäisi osata kirjoittaa ”jotain analyttistä”. Koko analyttisyyden luonne voi olla sanana ja toimintana hämmästyttäväkin. Pyrin seuraavan havainnollistuksen avulla selkiyttämään, miten havainnosta tehdään analyttisiä huomioita, miten niistä edetään tulkitointiin ja miten tulkinnoista edetään kohti käsitteiden muodostamista. Esimerkkejä käsitteellistämisen kokeiluista:

Kodin uudet ja vanhat merkitykset

Kodin tehtävät ennen

- asuminen, perhe-elämän ja yksityisyyden näyttämö

Luonnehdintoja ja tyypillisiä merkityksiä

- kodin omni, henki, rauha ja lapsen kasvun turvapaikka

Kodin uusia merkityksiä

- koti kulttuurisen performanssina ja projektina sekä kodin markkina-arvon rakentaminen

Tulkintaa

Koti on edelleen yksityisyyden ja intimitiivien areena, mutta sen näyttämisen ja näytävyyden sekä sen avulla tapahtuva identiteettin luomisen merkitys on kasvanut. Kodin avulla ilmaistaan valittua tai tavoiteltavaa elämäntyyliä sekä esteettisiä ja visuaalisia identiteettejä. Koti on yhä useammalle myös elämäntähtäminen: sen muokkaaminen ja jalostaminen on päättymätön projekti, ajan, rahan ja taitojen sijoittamisen kohde.

Psykologinen käsitteistö ja niiden muovaama tapa hahmottaa maailmaa

- häiriö, ongelma ja poikkeavuusmäärittelyt
- tunnustelun ja tarkkailun elämäntapa
- arviointidiskussit

Tulkintaa

Psykologian avulla selitetään maailmaa ja asioiden välisiä yhteyksiä. Psykologia ihmisen elämäntaadan määrittäjänä ja ongelmien nimeäjänä on kuin uusi uskonto. Tasapainon, onnen ja mielenrauhan tavoittelu on muodostunut kokonaiseksi aatteeksi.

Se tarjoaa oman, tosin kirjavan ja osittain risiriittaisen oppirakennelman, synnyttää jatkuvaa ponnistelua sekä itsen ja toisten tarkailua ja herättää tarpeen tavoitella parempaa samalla tavalla kuin uskonto.

Harrastukset

- identiteetin ja persoonan luomisen markkinat
- vanhemmuuden suorittamisen uudet muodot
- lapsen työtä

Tulkintaa

Mikä tahansa tekeminen ei käy harrastuksesta. Kotona yksin tehtävä asia ilman edistymisen ja oppimisen ajatusta ei ole harrastamista. Harrastamisen on täytettävä tietyt kriteerit: sen on oltava valvoitua, organisoitua, tiettyyn paikkaan, aikaan ja tekemiseen sidottua, useimmiten ryhmässä tapahtuvaa, taitoa, tiettyä lahjakkuutta tai kestävyyttä kehittävää ja mielellään aikuisten järjestämää ja ohjaamaa.

Tutkija muovaa havaintojen ja analyysinsä avulla käsitteitä. Käsitteellistäminen on nimeämistä ja kuvaamista, jossa se, mitä pyritään kuvaamaan, ylittää arkihavaintojen tason. (Luukka 2002, 18.) Käsitteellistämisen kokoa havaintoja ja antaa yksittäisille havainnoille tai tulkinnolle yhdistävän hahmon. Käsite voi olla filosofinen, eräänlainen sanallinen avain ajatuskokonaisuuteen tai -maailmaan, jolla jokin asia pyritään käsittelemään. Käsite voi myös koota niitä piirteitä ja ulottuvuuksia, joilla jotakin ajatuksellisesti käsitellään. Se voi olla eräänlainen määrittäjä, jolloin käsite toimii ilmiötä valaisevana. Käsite voi myös olla kahva, jokin, jolla ilmiöön tartutaan ja josta pidetään kiinni, jotta asia voidaan ottaa tarkastelun kohteeksi ja avata jokin näkökulma. Käsitteellistäminen on tiivistämistä. Havainto tai tulkinta sanotaan mahdollisimman tiiviisti, erilaisia asioita ja ajattelutietyn lopputulemia yhteen pakaten. (Luukka 2002.)

Tunteiden ja tunteidustuksen merkitys

Jos tutkimuksellinen ajattelu etenee kysymistä harjoittamalla ja ymmärtäystä venyttämällä, mikä sitten on epäselvien vihjeiden, tunteidustuksen ja tunteiden merkitys tutkimuksessa? Voiko niillä olla ajattelulle jotain annettavaa?

Ajatus oli ollut olemassa jossakin taustalla, muistoksi sitä kai pitäisi sanoa. Se oli jotakin, minkä hän oli nähnyt pari viikkoa sitten, vai milloin se nyt oikaan. Se oli ikään kuin kasvanut. Muisto, vai mikä se nyt oli. – Se liittyi siihen, kun hän oli ajatellut, mitä musiikki oli, mitä se voisi olla. Se ei voinut olla muuta kuin arvaus, ei ehkä edes sitä. (Edwardson 2003, 185.)

Sitaatti on eräistä suosikkidekkaristani. Se kuvaa rikostutkijan pyrkimystä tavoittaa ajattelunsa taustalla häilyvää epäselvää mielikuvaa, joka jostain syystä tuntui tärkeältä ja menellään olevaan tutkintaan liittyvältä. Ajattelun ainekset eivät ole pelkästään tietoa. Joskus ajatteluprosessia vie eteenpäin jokin tunne, havainto tai huomio, jonka yhteyttä tai merkitystä emme välttämättä edes tiedä mutta jonka tärkeystä meille voi tulla vahva vaikutelma. Joskus tällaisesta käytetään intuition käsitettä. Tunteiden, aavistusten eli erilaisten vihjeiden hyödyntäminen ajattelussa voi joskus johdattaa merkittäviin oivalluksiin ja jopa tuottaa ratkaisuja tutkimuksen keskeisiin pulmiin.

Intuition merkityksestä tutkimuksessa ollaan kuitenkin oltu monta mieltä. Joidenkin mielestä sille ei ole tieteessä sijaa. Toisille se on oleellinen osa ongelmien ratkaisua (esim. Hakala 2006, 221–223). Toisille se puolestaan muistuttaa kokemuksista muodostunutta tietoa, jota jotkut kutsuvat hiljaiseksi tiedoksi. Itse miellän intuition tutkimukselliseksi väistökäsi vailla selkeää lähtökohtaa.

Tutkimuksen yhteydessä tutkija voi joskus saada vahvan tunteen jostain, mistä ei heti saa selvää. Se voi olla aavistus jostain ristiriitadasta, kokonaisuuteen sopimattomalta vaikuttavasta elementistä tai vihjeestä, jonka merkitys ei avaudu. Se voi olla myös vaikutelma aineiston yksityiskohdasta, joka tuntuu jollain tavalla tärkeältä, mutta on vaikea ymmärtää miksi.

Silloin on välttämätöntä kyetiä jäljittämään, mistä asiassa voisi olla kyse. Kannattaa tarkkailla herkkää havaintoa ja koetella sitä osana kokonaisuuksia. Miten se erilaisiin asiayhteyksiin sijoitettuna kertoo meille?

Tutkijan ajattelu toimii samanaikaisesti monella tasolla tietoisien tajuun sekä altajunnan avaruudessa. Tietoinen ja tavoitteellinen ajatustyö ei ole sidottu tiettyyn toimintatapaan, vaan tiedostamattomat elementit voivat yhdistyä ja ruokkia tietoisia. Joskus tutkimuksen kannalta keskeisen tulkinnan tai käsitteenmuodostuksen voi ratkaista sitaattissa kuvatun kaltaisen muiston tai aavistuksen tavoittaminen. Tämä edellyttää kuitenkin herkkyyttä, keskittymistä sekä valmiuksia tunnistaa ja ohjata omaa ajatteleutyyötä. Taitava tutkija osa herkistyä myös altajuntansa signaaleille ja löytää tavan hyödyntää niitä. (Ks. esim. Hakala 2002.)

Herkkyyks voi olla joskus epämääräisen vaikutelman tai hahmon tavoittamisyrittystä. Helposti haihtuvien aistimus, vaikutelma, joka ei ole muuntuunut ajatuksiksi mutta jolla voisi olla ajatteluprosessille annettavaa. Intuiivisten elementtien ja ohimenneiden havaintojen palauttaminen mieleen on aavistusten, tunnelmien tai hauraiden vaikutelmien tunnistamista, niihin sisältyvien mahdollisuuksien työstämistä. Mistä tämä voisi kertoa? Milhin tämä ehkä liittyy?

Vaihtokirjassani (Hurting 2003) olin kiinnostunut lasten asemasta lastensuojelun avohuollon työprosessissa. Kun sosiaalityön ammattilaiset työskentelevät perheen kanssa, tarkoitus on lasta, perhettä ja vanhempia auttamalla turvata lapsen mahdollisuudet turvalliseen kasvuun ja kehitykseen. Työskentelyn yhteydessä ammattilaisten tehtävä on selvittää, miksi lapsi on tullut lastensuojelun asiakkaaksi ja mitä voitaisiin tehdä, jotta lapseen liittyvästä huolesta voitaisiin luopua. Tutkimusta aloittaessani oletukseni oli, että vaikka lapsi on lähtökohteisesti keskeinen, lapsen asema työskentelyssä lapsi persoonana ja lastensuojelutyön asiakkaana voi jäädä taustalle, kun ammattilaisten huomio kiinnittyy perheen aikuisten jäsenten ongelmiin ja avuntarpeisiin.

Lähden kysymään, miten ja millaisena lasten paikka rakentuu perheyön asiakashuolanteissa, millaisiin ulottuvuuksiin se kiinnittyy ja miten paikan rakentumista voi selittää ja ymmärtää. Käytin nauhoitettuja työntekijöiden ryhmäkeskusteluja ja havainnoinniani työskentelytilanteita tavoitteakseni vastauksia kysymyksiini. Työskentelytilanteet olivat osa lastensuojeluperustein perheille järjestettyjä palveluja, lastensuojelutyön konkreettisia työskentelytilanteita. Alustavaksi tarkoitamani oletus lapsen aseman problemaattisuudesta ja lähes sivullisuudesta oli niin vahva, että se leimaisi pitkään tapaani lukea aineistoa. Havaintoni, jäsenmykseni ja käsitteellistämisyrittäkseni rajautuivat kuvamaan työskentelyn tätä näkemystä tukevia piirteitä. Jossain vaiheessa käsikirjoituksen saamani kommentit herättivät minut pohtimaan, oliko tämä koko totuus tilanteista. Oliko lähtökohta ollut niin vahva, että vain siihen sopivat havainnot olivat tulleet noteeratuiksi ja muut ohittuneet? Itselläni ollut omittunen tuntuma paikallaan polkemisesta ja vähenäisestä analyttisestä liikkumatilasta sai selityksensä noissa kriittisissä kysymyksissä.

Ajattelu ei ole vain omien havaintojen ja tulkintojen välistä kommunikaatiota, oman mielen sisäistä puhetta. Vuorovaikutuksessa saamme impulssia, jotka voivat kääntää ajatuksiimme uusiin suuntiin. Tavalliset arkiset tilanteet, jotka näennäisesti eivät liity mitenkään tutkimamme ilmioon, voivat herkistää havaitsemaan tai tiedostamaan asioita, joilla on myös tutkimuksellista merkitystä. Opiskelijoiden, tutkijoiden ja kollegojen väliset keskustelut ovat usein ajattelun uusien polkujen löytämiseksi ratkaisevan tärkeitä. Ajattelu rakentuu usein yhteisöllisesti keskusteluissa ja niissä kommunikaatiotilanteissa, joihin opiskelijoita opponoinnin ja seminaarityöskentelyn avulla harjaannutetaan. Omasta tekstistä saadut kommentit ja kysymykset toimivat usein ajattelua syventävinä ja ruokkivina virikkeinä. Palauttekeskusteluja onkin tärkeää pitää juuri sellaisina. Opponoinnin tai kommenttien hahmottaminen vain pakollisena palautekäytäntönä tai puutteiden, vahvuuksien ja korjaamistapoiden arvioinnina on virheellinen näkemys.

Tunteet ja tunteenmukset voivat toimia ajattelun herkistäjänä. Ne voivat toimia tutkimuksen teossakin eräänlaisina antenneinä, jotka viestivät jostain tärkeästä. Tosin yhtä hyvin tunteet ja intuitiiviset vaikutelmat voivat myös johtaa harhaan ja viestiä jostain, millä ei tutkimuskysymysten tai analyysin kannalta ole erityistä merkitystä. Aavistusten ja vaikutelmien kuunteleminen voi olla myös virheiden ja vääräisyyksien lähde (Haka-

Lopuksi – lepo ja rentoutus

Ajattelu on kuin tutkimuksen hengitystä: parhaimmillaan itsestään toimiva hapentuoja kaikelle toiminnalle. Akateemisessa ympäristössä ajattelu on kuitenkin myös taitolaji. Sitä on harjaannutettava ja sen sujumista on tarkkailtava ja arvioitava. Ajattelu koostuu, kuten fyysisenkin harjoittelu, suorituksen ja palautumisen vuorottelusta. Myös ajattelussa tarvitaan kes-täyryyttä ja jaksamista, ja myös siinä on huolehdittava oman suorituksen seuraamisesta, itsensä kuuntelusta ja arvioinnista. Jotta tutkimuksellinen ajattelu sujuisi ja tuottaisi tuloksia, joita oivallukset ja uusien kysymysten löytäminen ovat, tarvitaan myös vaihtelua ja katkoa puurtamiseen. Ajattelun sammumisen varmin tae on usein pakonomainen yrittäminen silloinkin kun ajattelu ei suju.

Usein lepoa kohtana toimii toisenlainen tekeminen eli muiden asioiden, vaikkapa arkeisten rutiinien hoitaminen. Ne tuovat usein sopivaa etäisyyttä tutkimuksellisiin pohdintoihin ja voivat jopa tuottaa ratkaisuja tutkimuksessa ilmenneisiin hankaluuksiin. Uudet ideat versovat usein oudoissa paikoissa. Siksi tutkimuksen aktiivisessa vaiheessa on hyvä aina olla miis-tiinpainovälineitä lähellä. Mieli työstää asioita usein, vaikka kädet tekevät jotain muuta. Myös uni voi viedä ajattelua uusille urille, sillä tietoisuuden leväessä alttajuunta kuitenkin työstää keskeneneräisiä asioita.

Yhä useampi tehostaa liikuntasuorituksiaan ja fyysisistä harjoitteluaan systemattarin avulla. Sen avulla saa monipuolista tietoa kunnosta, suorituksen kestosta, sykealueista, vauhdista sekä kokoaavaa tietoa harjoittelun määristä ja etenemisestä. Miten ajattelukunta arvioidaan? Mikä seuraava ja kokoa sen kestävyyttä ja etenemistä koskevaa tietoa? Toimikko teksti sel-laisena seuraamisen ja kehittämisen alustana?

Tässä artikkelissa olen korostanut ajatteluprosessin henkilökohtaisuutta ja tutkimuksellisen ajattelun yksilöllisyyttä. Kuten rikostutkimassa, myös tutkimuksen toteuttamisessa omistuu kuitenkin parhaiten se, joka kykenee hyödyntämään muiden ajattelua omansa tukena. Tutkimuksen te-ossa opiskelijaryhmä ja tutkijakollegat tarjoavat samanlaisen keskustelu-alustan kuin rikostutkijan työyhteisö: he muodostavat palkan ja ryhmän, jonne viedä ja jossa pelata ajatuksiaan, tutkimuksen tekemiseen liittyviä

tunteitaan ja kysymyksiään. Työyhteisö ja kollegoiden keskinäinen yhteis-työ on jatkuva keskustelua, yhteistä havaintojen jakamista, kysymysten esittämistä, tutkintalinjoihin ideointia, tapahtumia selittävien teorioiden ja hypoteesien testaamista, palapelin yhdessä kokoamista, purkamista ja tar-kastelemista. Kommenttien ja toisten kysymysten avulla oma ajattelu hio-tuu ja kirkahtuu. Oman ajattelun mahdolliset ristiriitaisuudet ja epäselvät kohdat tulevat esiin.

Yhteisölliseen ajatteluprosessiin osallistuminen ja sen valjastaminen oman tutkimuksen eduksi kysyy avointa mieltä. On tärkeää muistaa asen-noitua niin että oman tekstin ja ajattelun puutteiden tunnistaminen on palvelus. Valmius asettaa oma työ alttiiksi toisten kriittiselle tarkastelulle, kyky ottaa kommentteja vastaan ja hyödyntää niitä on tehokas suorituksen seuraaja ja tehostaja.

Näiden taitojen kehittäminen edellyttää aina vuorovaikutustaitojen ja koko oman persoonan kehittämistä, mikä on usein vaikeaa ja alkaa vie-vää mutta samalla palkitsevaa ja innostavaa. Tiedeyhteisön keskustelut tar-joavat parhaimmillaan tehokkaan tavan syventää omaa suoritusta. Keskus-telukumppanit kysymyksillään auttavat tunnistamaan keskeneneräisyyksiä, löytämään uusia näkökulmia sekä ratkomaan eteen nousseita pulmia mut-ta myös tunnistamaan vahvuuksia ja iloisemaan oivalluksia.

Lähteet

- Alasuutari, Pertti 1999. Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino.
- Edwardson, Ake 2003. Maanpäällinen taivas. Suomentanut Tarmo Haarala. Helsinki: Like.
- Haaparanta, Lella & Niiniluoto, Ilkka 1986. Johdatus tieteelliseen ajatteluun. Helsingin yli-opiston filosofian laitoksen julkaisuja 1986/3. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Hakala, Juha T. 2002. Luova prosessi tieteessä. Helsinki: Gaudeamus.
- Hakala, Juha T. 2006. Informaatiohyöty: tiedon ja osaamisen hallinta työelämässä. Hel-sinki: Gaudeamus.
- Hakkarainen, Kai, Lonka, Kirsi & Lipponen, Lasse 2002. Tutkiva oppiminen älykkään toiminnan rajat ja niiden ylittäminen. Helsinki: WSOY.
- Hannila, Marko (toim.) 2007. Älkää säätäkö päätäme – häiriö on todellisuudessa: suoma-laisen psykokulttuurin kriittikki. Helsinki: Ajatus.

- Hirsjärvi, Sirkka, Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2002. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.
- Hurtig, Johanna 2003. Lasta suojelemissa – etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perheyön käytännössä. Acta Universitatis Lapponensis. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Hyvärinen, Matti 2002. Kirjoittaminen toimintana. Teoksessa Merja Kinnunen & Olli Löytty (toim.) Tieteellinen kirjoittaminen. Tampere: Vastapaino, 65–80.
- Jönsson, Bodil 2002. Ajatusvoimaa. Suomentanut Katriona Savolainen. Helsinki: Tammi.
- Kakkuri-Knuutila, Maria-Liisa (toim.) 1998. Argumentti ja kritiikki: lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot. Helsinki: Gaudeamus.
- Kivi vuori, Janne 1991. Psykokulttuuri. Sosiologinen näkökulma arjen psykologisoitumisen prosessiin. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Luostarinen, Heikki & Välväronen, Esa 1991. Tekstinsyöjät. Yhteiskuntatieteellisen kirjallisuuden lukutaidosta. Tampere: Vastapaino.
- Luukka, Miina-Riitta 2002. Mikä tekee tekstistä tieteellistä? Teoksessa Merja Kinnunen & Olli Löytty (toim.) Tieteellinen kirjoittaminen. Tampere: Vastapaino, 13–28.
- Saari luoma, Pertti 2003. Ajattelu työelämässä: ehdyksistä mahdollisuuksiin. Helsinki: WSOY.
- Said, Edward 2001. Ajattelevan ihmisen vastuu. Suomentanut Matti Savolainen. Helsinki: Lohki-kirjat.
- Skenbock-Hult, Bettina 2002. Kritiskt förhållningssätt – ett högskolepedagogiskt mål: en filosofisk granskning och diskussion. Tutkimuksia 239. Helsinki: Helsingin yliopiston opettajakoulutuslaitos.
- Tynjälä, Päivi & Nuutinen, Anita 1997. Muuttuva asiantuntijuus ja oppiminen korkeakoulutuksessa. Teoksessa Juhani Kirjonen, Pirkko Remes & Anneli Eteläpelto (toim.) Muuttuva asiantuntijuus. Jyväskylä:n yliopisto. Koulutuksen tutkimuslaitos, 182–195.
- Uusikylä, Kari 2002. Isät meidän: luovaksi lajiajakkudeksi kasvaminen. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Uusikylä, Kari 2008. Naistalajakkuus. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Venkula, Jaana 2007. Kysymisen taito. Helsinki: Kirjapaja.
- Välväronen, Esa & Luostarinen Heikki 1991. Tekstinsyöjät – yhteiskuntatieteellisen kirjallisuuden lukutaidosta. Tampere: Vastapaino.

Hyviä dekkarikirjailijoita

- Ake Edvardson
 Arnaldur Indriðason
 Mari Jungstedt
 Unni Lindell
 Camilla Läckberg
 Alexandra Marinina
 Georges Simenon
 Fred Vargas